

ՎԱԽՃ. 9 ԱՊՐ. 1909:

398. Երրորդին՝ 3 տող.

ՄԱՐԳԱՐԻՏ ՊՕՂՈՍԵԱՆ/ ՂՈՒԿԱՍԵԱՆՑ./ ԾՆ. 14 ՅՈՒԼԻՍԻ 1893/ ՎԱԽՃ. 12 ՍԵՊՏ. 1913:

Վիժաղրական արշավախումբը շրջագայեց նաև Բաաուրինյան (Գրաֆսկոյե) և Լիվադյան դերեզմանոցներում: Հնագույն տապանադերեր սյսաեղ չկան:

ԱԼՈՒԾՏԱ

399. Առողջարան «Ուոյոս»: Պուրակի վարընթաց աստիճանների ապիարակում.

Տուպանաքար սպիտակ մարմարից, ըուսական դեղեցիկ դարձաքանդակներով, ուղղահայաց վիճակում. դիմացը՝ հողի մեջ դրված մարմարակերտ սպիտակավուն վաննա, որի մեջ ջուրը լցվել է տապանաքարի կենտրոնում փորված անցքի ծորակից: Արձանադրությունը, 5 առդ, փորագրված է միջնամասում.

ՇԻՐԻՄՍ Է ԽՈՀԵՄԱԶԱՐԴ ԱՆԱԲԻՔԵՒՆ, / ՈՐ ԱՆԽՆԴԱՑ ԴՈՒՍՏՐ ՄԼԱՂՏԼԵ/ՍԻ ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ, / ԵՒ ԿԻՆ ՂԱԼԱԴԱԼԸ ՕՂԼՈՒ ՅՕՀԱՆԷՍԻՆ, / ԹԷ ՀԱՆԴԻՊԻՔ ՏՈՒՔ ԶՈՂՈՐՄԻՍ Ը [ՆԴ] ՀԱԻՐՄԵՐԻՆ:/ ԹՎԻՆ [Թ]. ԴԵԿՏ./ ԴԱ. (21):

Ժանոթ. Տապանքարի կենտրոնում ցեմենտով պիրկ սվաղ է, որ չկարողացանք պոկել: Թերևս, այսպեղ է եղել թվականը, սակայն կարելի է նաև կարծել, որ կցադրով դրված ԹՎԻՆ/ տառակալակցությունը կարող էր նշանակել Ռ (հազար), ուստի $1000 + 551 = 1551$: Ուրեմն՝ կոթողը պատրաստվել է 1551 թ. դեկտեմբերի 21-ին: Նման մոտիվներով տապանաքարեր և խաչքարեր առավել շատ կան 17-18-րդ դարերից:

ԿԻԵՎ

Արևելյան քոչվորական ցեղախմբերի ավերիչ ասպատակությունների պատճառով մայր Հայրենիքից արտադաղթած հայ ընտանիքների մի մասը հանդրվան էր դառնում նաև Հին Ռուսիայի մայրաքաղաքում՝ Կիևում, որտեղ աստիճանարար ներդրավել էր քաղաքական-անասական կյանքի ոլորտը: Դեռևս Կիև-Պեչորյան մայրավանքի «Հարանց վարքում»՝ «Պատերիկում», հիշատակվում է հմուտ մի Հայ ընտանիքի մասին. «Այն ժամանակ Կիև քաղաքում կար ոմն բժիշկ, աղդուծյամբ և հավատով հայ..., որի նմանը չկար...»⁹⁸: Այդ բժիշկը բուժում էր Չեռնիդովում հիվանդացած իշխան Վլադիմիր Մոնոմախին (1113-1125): Կիևում ապրում էին, «այդ ընտանիքի հավատալիցները»⁹⁹: Կիևում կար Հայոց թաղամաս, ուր սիրում էր հաճախել կուսակրոն ոմն Ֆեոդոսի, «որպեսզի վիճի Հայերի հեռ հավատքի հարցերով»¹⁰⁰:

Գրավոր սուրյուրներում պահպանված մի շարք վկայությունների հիման վրա Լ. Ա. Խաչիկյանը հավաստում է Մ. Տիխոմիրովի այն հեռուկությունը, ըստ որի «Կիևում եղել է լիակազմ հայ-

⁹⁸ Լ. Ա. Խաչիկյան, Հայերը Ռիմ Մոսկվայում..., էջ 43: Տե՛ս Գալս՝ Նոր Գյուրթեր Կիևի Ռիմ հայկական գաղութի մասին, «Ուկրաինական և հայ ժողովուրդների կապերն ու րարեկամությունը» գիտական նստաշրջանի Գյուրթերի ժողովածու, Երևան, 1961, էջ 110-111 (ոռու.):

⁹⁹ Լ. Ա. Խաչիկյան, Հայերը Ռիմ Մոսկվայում... էջ 43: Հմմտ. Լ. Մելիքսեթ-Բեկ, Древняя Русь и Армения. "Сборник трудов Института языка АН Арм. ССР", 1946, с 22.

¹⁰⁰ Տե՛ս Изложение веры церкви Армянской. Историко-догматическое исследование И. Троицкого. СПб, 1875, с. 245-247.

կական մի գաղութ»¹⁰¹: Հայերն այսանդ դբաղվել են առևտրով, արհեստագործութամբ, ունեցել են իրենց ջրաղացները¹⁰²: Օրինակ՝ Սիրեց գետի վրա նրանք կառուցել են ամբարտակներ, արհեստական լճակ ու ջրաղաց, որից ստացված եկամուտը արվել է հայ եկեղեցուն¹⁰³:

Հենվելով XVII-րդ դարի կաթոլիկ հեղինակ Ալոյիս Մաբլիտ Պիգուլի անդեկոլթյունների մրա¹⁰⁴, Լ. Ս. Խաչիկյանը ենթադրում է. «որ հնում Կիևը հանգիստանում էր ուկրաինահայերի հոգևոր եենտրոնը»¹⁰⁵: Պահպանվել է Կիևի հայ տանուտերերի կլոր կնիքի արտատիպը՝ հայերեն մակագրութամբ¹⁰⁶, որով գրողմված են եղել 1648, 1657, 1664, 1693, 1723 և այլ թվականների փաստաթղթերը¹⁰⁷: Կիևահայ գաղութը, որը գոյաակեց շուրջ 600 տարի, գաղարեց XVIII դարում¹⁰⁸:

ԿԻԵՎԻ Ս. ՍՈՖԻԱ ՏԱՄԱՐԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ուսումնասիրողները նկատել են, որ այն ընակավայրերում, որտեղ հայերը չեն ունեցել աղգային եկեղեցի, տեղական իշխանությունների թուլլափութամբ նրանց է հասկացվել քրիստոնեական որևէ տաճարի խորաններից մեկը, ուր եկեղեցական արարողությունները կատարվել են մայրենի լեզվով: Այսպես, օրինակ, Մոսկվայում Իվան 4-րդը (1547-1584) հայերին թուլլատրել էր աղգային ծեսով ժամերգություն կատարել Պոկրովսկոյ տաճարում, որի խորաններից մեկը կոչվեց «Մեծ Հայքի եպիսկոպոս Գրիգոր Պարթևի անունով»¹⁰⁹: Այգպես շարունակվեց մինչև 1788 թվականը, երբ հայ աղգարնակչությունը կառուցեց իր աղգային եկեղեցին:

Ամենայն հավանականութամբ, Կիևի իշխաններն ու մետրոպոլիտը թուլլատրել էին աեղացի և եկվոր հայերին՝ պատարագ մատուցել հայ-լուսավորչական ծիսակարգով, նրանց հատկացնելով ս. Սոփիա տաճարի ս. Անտոնիոս և ս. Թեոդոս սրբերի անունները կրող հարավային խորանը: Եվ պատահական չէ. որ այսանդ՝ Գրիգոր Լուսավորչի և Հովփսիմեի որմնանկարների ստորև հայտնաբերվեց հայերեն արձանագրությունների մեծագույն մասը¹¹⁰, որոնցում չորս ան-

101 М. Н. Тихомиров. Древнерусские города, М., 1956, с. 293.

102 Լ. Ս. Խաչիկյան, Հայերը Ռիմ Մոսկվայում..., էջ 59:

103 Д. И. Мышко, О жнзнн армян в Кивее в XV-первой половине XVII вв. Исторические связи и дружба..., 1965, с. 115. տե՛ս նաև՝ Я. Дашкевич, Невизвестные памятники армянского зодчества на Украине (XIII-XVII вв.), Тезисы докладов, с. 306.

104 Կարճատոս տեղեկութիւնք զարդի վիճակէ, զսկզբանէ և ծաւալմանէ առաքելական քարոզութեանն առ Հայս Լեռնաւորանի, վալախիոյ և մերձակալ աշխարհաց (Տե՛ս Բոնի միութիւն Հայոց Լեռնաւորանի ընդ եկեղեցւոյն Հոռովմայ, ժամանակակից յիշատակարանք, ՍՊր, 1884, էջ 11, 16):

105 Լ. Ս. Խաչիկյան, Նոր մոլթեր..., էջ 111:

106 Я. Дашкевич, Обществннные печати на Украине (XVII-XVIII вв.) "Вестник Матенадарана", 1973, II, с. 240.

107 Նույն տեղում: Տե՛ս նաև Армянские частные печати на Украине (XIV-XVIII вв.), «Вестник Матенадарана», N XIII, 1980, с. 175:

108 Լ. Ս. Խաչիկյան, Հայերը Ռիմ Մոսկվայում..., էջ 59:

109 Նույն տեղում, էջ 83:

110 Ս. Սոփիայի արձանագրութիւններից մեկի լուսանկարը Ս. Ա. Վիսոցկիմ նախապես ուղարկել էր Երևան՝ պատմաբան Հր. Մ. Բարթիկյանին: 1973 թ. վիմագրագետ Ս. Տ. Սաղումյանի Ռետ միասին և տեղի մասնագետների (Ս. Ա. Վիսոցկի, Ի. Ֆ. Տոցկայա, Ա. Դ. Տյուպիչ և այլք) աջակցութիւնով զննեցիւք տաճարի անխտիր թուր պատերը, որոնց վրա Ռայտնարեղվեցիմ Ռայերեմ 24 մակագրութիւններ:

գամ հիշառակվում է Մանքրման անունը¹¹¹: Ուսումնասիրությունները ցույց ափեցին, որ Մանքրմանը Կիև քաղաքն է¹¹² և այդպես է կոչվել զփչաղական սկզբնաղբյուրներում¹¹³:

Ս. Սոֆիայի հայերեն արձանագրությունները թվագրված են XVI-XVII դարերով: Նրանցում հիշատակվում են ասորերի գասերի ու խավերի ներկայացուցիչներ, որոնք Մանքրման-Կիև են եկել Կաֆայից, Սսից, Կամենիցից, Մոսկվայից և այլ քաղաքներից:

Կիևի ս. Սոֆիա տաճարի պատերին ի հայա են եկել հեաւյալ արձանագրությունները:

400. Հարավային խորանի հյուսիսային պատի՝ XIII դարի սվադի շերտի վրա, մարդու կերպարանքով որմնանկարի ձախ կողմում.

ԵՍ ՔՐԻՔՈՐ ՌԱՔԵԼ ԽՆ ԹՈՌՆ ԵԿԻ

ՄԱՆՔՈՒՄԱՆ. ԹՎԻՆ ՌԻ (1571)...

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ...ՕՐ

Հրաւ. Григорян, АНК, 90

401. Առաջին արձանագրությունից ներքե՝
ԹՎԻՆ ՌԻԴ (1575). ԱԻՐՆ Է ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ...

Հրաւ. Григорян, АНК, 90,

402. Երկրորդ արձանագրությունից փոքր-ինչ ներքե՝
ԵՍ ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՐԷՑԱ. ԹՎ. ՋՂԵ (1546):

Հրաւ. Григорян, АНК, 90,

403. XI դարի որմնանկարի աջ կողմում, սվադի վրա՝ եղծված արձանագրության -
հեաքեր. ընթերցվում են՝
ԵՍ... ՑԻ ՏՐ ... ՄԱԹՈՍԱ...

Ծանոթ. ԵՍ-ի արանքում կարելի է աեզավորել երկու առո:

Ամենայն հավանականությամբ, կարելի է վերականգնել ՍՍԵՑԻ ըառ:

Հրաւ. Григорян, АНК, 90,

404. Չորրորդ արձանագրության ստորև՝ 6 տող.
ԵՍ ԽԱԶԱՏՈՒՐԱ, ՊԻՀԹԱՅԻՆ ՈՐԴԻՆ, ՀԱՐ
ՈՒՍԷԲԻՆ, ԾԱՌԱՅ/ՅԲ ՔՍԻ, ՈՐ ԱՆՈՒՆ ԿՈԶԻ
ՔԱՖԱՑԻ. ԹՎ. ՌԻԶ (1577)՝ ԵԿ[Կ]ԱՅ ՄԱՆՔՈՒՄԱՆ.
ԱՄԷՆ:

Հրաւ. Григорян, АНК, 90,

405. Հռիփսիմի որմնանկարի տակ՝ ծնկերի մոտ.

111 Տե՛ս Գ. Մ. Григорян, Армянские надписи киевского собора св. Софии. «Вестник общественных наук АН Арм. ССР», 1979, № 4. с 85-93.

112 В. Г. Тизенгаузен, Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. II. М.-Л., с. 37.

113 И. Березин, Нашествия Батыя на Россию. Журн. Министерства Просвещения, 1885, май, с. 106, примеч. 101. См. Л. С. Хачикян, Новые материалы о древней армянской колонии Киева. «Исторические связи и дружба украинского и армянского народов», Ереван, 1961, с. 111.

ԵՍ ՏՐ ԾԱԿՈՒԲ. ԹՎ. ՌԾ (1605):

Հրատ. Григорян, АНК, 90,

406. Նախորդի կողքին՝
ԵՍ ԱՆՏՐԻԱՍ ԿՄՆԻՑԻ:

Ծանոթ. Կարելի է վերծանել Կամենեցի. այսինքն՝
Կամենեց քաղաքից եկած:

Հրատ. Григорян, АНК, 90,

407. Նախորդին կից՝
ՏՐ ՍԱՐԴԻՍ՝ ՍՐԵՊՈՒՆ ՈՐԴԻՆ, ԾԱՌԱՅ ՅԻ ՔՍԻ:

Հրատ. Григорян, АНК, 90,

408. Նախորդին կից՝
ԵՍ ԲԱԴԻԱՐ, ԾԱՌԱՅ ԱՅ. ԹՎ. ԶԾԸ (1509):

Նույն տեղում. նախորդի մոտ.
ԵՍ ԽԱԶԵՐԵՍ, ԾԱՌԱՅ...

Ծանոթ. Արձանադրված սվադի կաորը անհետացել է:

410. Նախորդ արձանադրության աջ կողմում՝
ԵՍ ՆԻԿՈՂՈՍ ԾԱՌԱՅԵԼ ԵԿԻԱՔ ՍՊԻՀԱՆ. ԹՎ. ԶԾԶ (1507):

Ծանոթ. ՍախՀան կարելի է վերծանել և Սպահան, և Սոփիսիան, այսինքն՝ Սոփիա-Սոփիա:

Հրատ. Григорян, АНК, 91,

411. Խաչատուր Կաֆայեցու հիշատակադրությունից ներքև, XI դարի որմնանկա-
րի մոտ. XIII դարի սվադի վրա.
ԵՍ ՎԱՐԴԻԲ. ԹՎ. ՌԾԴ (1605):

Հրատ. Григорян, АНК, 91,

412. Խաչատուր Կաֆայեցու արձանադրությունից աջ՝ 4 սող.

Ես Տար
Էլիս Բախեյի տր Բար
այի որդի Բալ
Ուիլ

ԵՍ ՀԱՐԴԻԿՍ ՔԱՄԱՅԵՑԻ, ՏՐ ԲԱՐԱՅԻ ՈՐ-
ԴԻ. ԹՎ./ՌԻԶ (1577):

Հրատ. Григорян, АНК, 91,

413. Հայրիկ Կաֆայեցու արձանադրածի ներքևում՝ 2 սող.

Ես ապէս
Ծառայ ար ՎՋԶ

ԵՍ ԱՎԵՏԻՍ, ԾԱՌԱՅ ԱՅ. ԹՎ. ԻՆ ԶՂԶ (1547):

Հրատ. Григорян, АНК, 91,

414. Նախորդից ներքե՝ 4 տող.

Ես սաճարշայ
Ծառայ յն քն
որ Իրդի ԽճաԿԿա
ին ԹՎ ԶՂԶ

ԵՍ ՍԱՖԱՐԵԱՅՍ, ԾԱՌԱՅ ՅԲ ՔԲ, ՈՐ-
ԴԻ ԽՈՂՃԱ. ՆԱԶԱՐ/ԻՆ (°). ԹՎ. ԶԶԶ
(1537):

Հրատ. Григорян, АНК, 91,

415. Սափարշահի արձանագրության աակ, մանր տառերով.
ԹՎ ՈՅՆ ՌՄ (1751)...ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ ՏՇ...

Հրատ. Григорян, АНК, 91,

416. Շուրջ հինգ սմ նախորդից ցած.

Ես մոլտախ Ծառայ ար
Ճսխայի ԹՂ ԶՂԶ

ԵՍ ՄՈՒՏԱԽ ԾԱՌԱՅ ԱՅ/ ՍԻՍՅԻ. ԹՎ.
ԶՂԴ (1545):

Ծանոթ. Սիսցի կրելի է կարգալ նաև
ամասիացի:

Հրատ. Григорян, АНК, 91,

417. Նախորդ արձանագրությունից ներքե, մտնրատառով.
ՄԿԸՐՏԻԶ ԱԲԵՂԱՅՍ ԵԿԻ ՄԱՆՔՐՄԱՆ. ԹՎ. ՌԾԶ (1607):

Հրատ. Григорян, АНК, 91,

418. Հռիփսիմե կույսի ոտքերի մոտ՝ Համեմատարար խոշոր գրերով.
ԹՎ. ԶԿԳ (1514), ՄԱՐՏԻ ԺԵ (15). ԵՍ ԽՈՂՃԱՅ Կիրիդատ... ԾԱՌԱՅ ԱՅ ՔԻ:

Ծանոթ. Տրդատ անունը Տիրիդատ ձևով գրված է ուսանող:

Հրատ. Григорян, АНК, 92,

419. Նախորդից վեր, մանրատառով.

ԵՍ ՅԱԿՈԲ ԵՊԼԻՍԿ ԼՈՊՈՒՍ ԵԿԻ ՄԱՆՔՐԼՄԱՆ. ԹՎ. ՌՃՁ (1657):

Հրատ. Григорян, АНК, 92,

420. Նախորդի տակ՝ մակերեսային առոհորով.

ԵՍ ՎԱՐԴԻԿ, ԾԱՌԱՅ ՅԻ ՔԻ. ԹՎ. ԶԾԹ (1510):

Հրատ. Григорян, АНК, 92,

421. Երկրորդ հարկում, հյուսիսային պատին՝ 11 առղ, 4-րդից հետո եղծված և դժվար ընթեռնելի.

ԱԼԷՔՍ ԾԱՌԱՅ ԱՅ ԵՒ ՏՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻ ՔԻ. ՎԱՂ ՀԵԿԵՌԻ ԻՄ ԳՆԱՅ ԵՒ ԶԵԿԵՌԻ ԱՅՑԻ ԿԵ (°)... ՄՈՐ ՄԵՐՈՅ. ՈՐ ԶԳԻՐՍ ԿԱՐԴԱՅ՝ ՏՐ ՈՂՈՐՄԻՆ ԴԱՍՈՒՑԻՆ. ԱՄԷՆ:

Հրատ. Григорян, АНК, 92,

422. Ս. Տ. Սաղումյանը Հռիփսիմեի որմնադրության շերտին կարդացել է. ՄՈՍԿՈՎԻ ՀԵԾԵԼԵՍ ԵԿ...

Հրատ. Григорян, АНК, 92,

423. Հյուսիսային աշարակի վրա մնացել են ընդարձակ մակադրություն հեքեր (5 առղ), որոնք չեն վերծանվում: Որոշակիորեն ընթերցվում են միայն թվականը և հոգևորականի անունը.

ՌԾԵ (1608). ՄԵԼԻՔՍԷԹ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ:

Յարոսլավ Իմաստունի մարմարակերտ սարկոֆագի բուսական և երկրաչափական զարդամոտիվները հիշեցնում են Զվտրթնոցի, Մաքենյաց և Թալինի վանքերի համանման քանդակները: Գծազրերի ուշագիւր զննումից կարելի է ենթադրել, որ դրանցից մի քանիսը նման են հայերեն Ա, Դ, Պ, Կ, Թ, Մ առոհերին: Դրանք, թերևս, հայ վարպետների նշաններն են կամ նրանց անունների սկզբնառուներ¹¹⁴:

ՈՒԿՐԱԻՆԱՅԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

/ԿԻԵՎ/

Ուկրաինայի պատմության թանգարանի հնագիտության բաժնի վարիչ Ավեալանա Վասիլենա Աեմենչուկը մեզ հայանեց, որ գուլջամաայանի 17252 թվահամարի տակ, VI դարի իրերի հեռ միասին ցուցադրվում է հայերեն արձանագրությամբ բրոնզե մի առարկա, որի քարտում գրված է. «Բրոնզե անոթ՝ արձանագրությամբ. բեկոր: Գտնված է Կիևի նահանգի Կանևսկու շրջանի Մարաինովկա գյուղում: Թանգարանին նվիրել է Վ.Վ. Մուրավյով-Ապոստոլը 1914 թ.»: Չափսերն են. 12,2 x 3,2 սմ: Շուրթի վրա թերի արձանագրություն.

424.

ՄԱՀՏԵՍԻ ԱՆՍՏՈՒԱԽԱՏՈՒՐԻ ՈՐԴԻ

Արձանագրության այս բեկորը, հավանաբար, XVI-XVIII դարերի է և ոչ VI դարի:

114

Օ. Խ. Խալպաչյան, Армяно-русские культурные отношения и их отражение в архитектуре, Ереван, 1957, с. 10. Տե՛ս նաև՝ Վ. Մ. Հարությունյան, Հայերեն մի արձանագրության մասին, ՀիսՍՀ ԳԱ «Տեղեկագիր», 1956, N 5, էջ 110

Հիշյալ թանգարանի մասնաճյուղում՝ Պաամական թանգարժեք առարկաների ցուցարահում պահպանվում են Հայ վարպեաների կերած եկեղեցական մի շարք իրեր՝ խոչեր, սկիհներ, ըուռվարներ, կանթեղներ, որոնք ունեն հայաառ փորագրություններ: Թանգարանի աշխատակցուհի Ժաննա Հայկի Առուսամյանը մեզ ցույց ավեց հետեյալները, որոնք պրակում զետեղում ենք ըստ թանգարանի ֆոնդային համարակարգի.

425. DM-130.- Խաչ արծաթյա, ոսկեզօծված, կոթառին՝ 6 տող.

ՅԻՇԱՏԱԿ ԵՍՏ ՊԱՐՍԵՂԵՆՑ ՏԻՐԱ-
ՑՈՒ ԽԱՋԱՐԻՆ./ ԿՈՂԱԿԻՑՆ ԽԱԹՈՒՆԻՆ
ԵՒ ՈՒՐ /ԸՆՋԵՑԵԼՈՒՆ. Ի ԴՈՒՌՆ ԽԱՒԵԱ-
ՆՈՒ ՍԲ ԱԾԱԾՆԱ. ԷԿԷՂԷՑՈՒՆ./ ԹՎԻՆ
ՌՄԺԴ (1765)ԻՆ:

ՅԻՇԱՏԱԿ ԵՍՏ ՊԱՐՍԵՂԵՆՑ ՏԻՐԱ-
ՑՈՒ ԽԱՋԱՐԻՆ./ ԿՈՂԱԿԻՑՆ ԽԱԹՈՒՆԻՆ
ԵՒ ՈՒՐ /ԸՆՋԵՑԵԼՈՒՆ. Ի ԴՈՒՌՆ ԽԱՒԵԱ-
ՆՈՒ ՍԲ ԱԾԱԾՆԱ. ԷԿԷՂԷՑՈՒՆ./ ԹՎԻՆ
ՌՄԺԴ (1765)ԻՆ:

426 DM -60.- Պահարան արծաթյա, ոսկեզօծված. կափարչին՝ 4 տող.

ԱԻՍԷ ՅԻՇԱՏԱԿ ՊԱՅԱՐԱՆՍ
ԽԱՎՀԱՐՈ ՄԲ ԱՍՈԱԾԱԾՆԱԾԱՍՈՆ ԻԲԹԵՎԵՂԵՂ
ՍԷՐՔԻՍԻ ՈՐԹԻՄԱՀՏԵՍԻՄԱՆՈԿ ԿԱՄԻՈՐ ԿՕԽԱԿԻԾ
ՄԱՀՏԵՍԻՄԱՆՈՐԱԿԻՇԱՏԱԿ ՄԲ ԻՍԹԻԲԱՆՆՕՍԻՆ

ԱԻՍ Է ՅԻՇԱՏԱԿ ՊԱՅԱՐԱՆՍ/ ԽԱԻՇԱՐՈ/ ԽԱԻՇԱՆՈ/ ՄԲ ԱՍՈԱԾԱԾՆԱ ԺԱՄՈՆ
ԻՐՈՐ ԵԱԶԼՈՎԱՑՑԻ ՍԷՐՔԻՍԻ ՈՐԹԻՄԱՀ/ ՏԷՍԻ ՄԱՆՈԿ ԿԱՄ ԻՈՐ ԿՕԽԱԿԻԾ/
ՄԱՀՏԵՍԻՄԱՆՈՐԱԿ. ԻՇԱՏԱԿ ՄԲ ԻՍԹԻԲԱՆՆՕՍԻՆ:

Ծանոթ. 2-րդ տողի եազլովայցի ընթերցումը թեական է: Հեաաքըրըություն է ներկայացնում լեզվաոճական պատկերը:

427. DM -1990.- Կանթեղ արծաթյա, նախշազարդ, մակերեսին՝ 2 տող.

ՅԻՇԱՏԱԿ ԿԱՆԴԵՋՏԵՔ ՅԻՊԱՅԵՆՆԻ ԿՆՈՂԿԻ ՅԵՆԱՅԵՆԿԱՆԱՅԻՆ ՀՈԳՈՒՆ

ՀԱՄԱՐՈՐԷՏՈՒՄԱՅԻՆ ԴՈՒՆ ԵՄ ԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԻՆ ԴՈՒՆ ԵՄ ԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԻՆ ԴՈՒՆ

ՅԻՇԱՏԱԿ ԵՄ ԿԱՆԴԵՋՏԵՔ ՅԻՊԱՅԵՆՆԻ ԿՆՈՂԿԻ ՅԵՆԱՅԵՆԿԱՆԱՅԻՆ ՀՈԳՈՒՆ

ՀԱՄԱՐ, / ՈՐ ԵՏՈՒ ԻՍՄԱՅԵՆԿԻ ԴՈՒՆ ԵՄ ԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԻՆ ԴՈՒՆ ԵՄ ԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԻՆ ԴՈՒՆ

ԹՎԻՆ ՌՄԺԲ (1763)ԻՆ, ՅՈՒՆԱՅԵՆԱՅԻՆ ԴՈՒՆ (13)ԻՆ:

428. DM -183. - Խաչ արծաթյա, նախադարձ: Կոթառին՝ շրջանաձև ձուլածո առ-
ներով 5 առդ.

ՅԻՇԱՏԱԿ ԵՄ ԿԱՆԴԵՋՏԵՔ
ՅԻՇԱՏԱԿ ԵՄ ԿԱՆԴԵՋՏԵՔ
ԻՍՄԱՅԵՆԿԻ ԴՈՒՆ
ԵՄ ԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԻՆ ԴՈՒՆ
ԵՄ ԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԻՆ ԴՈՒՆ
ԵՄ ԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԻՆ ԴՈՒՆ

ՅԻՇԱՏԱԿ ԵՄ ԿԱՆԴԵՋՏԵՔ ՅԻՊԱՅԵՆՆԻ ԿՆՈՂԿԻ ՅԵՆԱՅԵՆԿԱՆԱՅԻՆ ՀՈԳՈՒՆ

429. DM- 618. - Սկիհ արծաթյա, վրան՝ շրջանաձև 3 առդ.

ՅԻՇԱՏԱԿ ԵՄ ԿԱՆԴԵՋՏԵՔ ՅԻՊԱՅԵՆՆԻ ԿՆՈՂԿԻ ՅԵՆԱՅԵՆԿԱՆԱՅԻՆ ՀՈԳՈՒՆ

ՅԻՇԱՏԱԿ ԵՄ ԿԱՆԴԵՋՏԵՔ ՅԻՊԱՅԵՆՆԻ ԿՆՈՂԿԻ ՅԵՆԱՅԵՆԿԱՆԱՅԻՆ ՀՈԳՈՒՆ

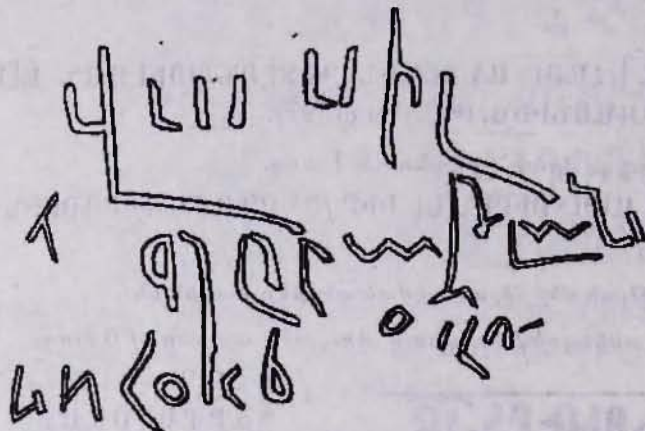
430. DM -371. - Սկիհ արծաթյա, վրան՝ շրջանաձև 2 առդ.

† ԴԵՏԿԷ ԲՈՒՐԱԿՈՍ ՏՐ ՍՏԵՓԱՆԻ ԿՈՂԱԿԻ ԿՍԱՌԱԻՆ Է ՏՎԱԼ
 ԼՈՂԱԿՐԻՍԻ ԴՈՒՌՆ ԱՂԲՐԱՆՈՒՄԲ ԱԾԱՆԵԱՅ ԵՎ ՇԿՈՂՆ

ՅԼԻ ԵԱԼԱՆՍԼԱՅ Է ԲՈՒՐԱԿՈՍ ՏՐ ՍՏԵՓԱՆԻ ԿՈՂԱԿԻՑ ՍԱՌԱԻՆ ԵՒ ՀԱՄԱՐՅԻՆ
 ԺՈՂՈՎՐԴՈՑ. Ի ԴՈՒՌՆ ԱՂԲՐԱՆՈՒՄԲ ԱՐՏՈՒԱԾԱԾՆԱՅ ՅԼԵԿԵՂԵԼԵԼԻ
 ՑՈՑՆ:

ԿԻԵՎ-ՊԵՉՈՐՑԱՆ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔ

435. Մենասանի «Մերձակա քարանձավներում» ժամանակադիր նեստորի դե-
 բեզմանի մոտ, առաստաղին՝ երկու առդ.

ՎԱՍԻԼ /ՊԸՐՈՒԹԱՅ ՕՀԼՈՒ:

Ծանոթ. Կարծում ենք, սխալ
 է ընթերցել «Վասիլ պրաթաց հլու»,
 քանի որ հլու բառից առաջ որոշա-
 կիորեն ընթերցվում է Օ:

Գրչության նույն ձեռն ունի Կիեի ս. Սոֆիա առճարի երկրորդ հարկի հայերեն մա-
 կադրություններից մեկը (արձ. N 421), որը թվագրվում է XVI -XVII դարերով: Տվյալ
 դեպքում մեզ հետաքրքրում է Վասիլի ով լինելը: XVII դարի մատենադրական ազդյու-
 ններում հիշատակվում են մի շարք Վասիլներ.

1. «Գրիչ Վասիլ» XVII դարի 40-ական թվականներին Խոջա Ավետիսի պատվերով
 ընդօրինակել է երկու ավետարան, որոնցից մեկը պահպանվում է Կազանի Համալսարա-
 նում, մյուսը՝ Մաշտոցյան Մատենադարանում, N 3004 թվահամարի աակ¹¹⁵:

2. «Բաշ քարաուզար Վասիլ եպիսկոպոս»-ուսուցիչ Ղազար գրիչի¹¹⁶:

115 Լ. Ս. Խաչիկյան, Հայերը Ռիմ Մոսկվայում..., էջ 18:

116 Հայերեն ձեռագրերի Ռիշատակարաններ, ԺԷ դար, Բ. Ա. Երևան, 1974, էջ 280, 709:

3. «Պարոն Վասիլ»- նվիրառու¹¹⁷:

4. «Բան Վասիլ՝ որդի Շմօքի»¹¹⁸:

5. «Բան Վասիլ»- հիշատակված է Լվովում օրինակած Աստվածաշնչի հիշատակա-
րանում՝ 1619թ.¹¹⁹:

6. «Վասիլ՝ որդի Լուսնի և Պետրոսի»՝ 1606թ.¹²⁰:

7. «Վասիլ՝ որդի Սինանի», եղբայր Հովհաննեսի՝ 1609թ.¹²¹:

8. «Վասիլ՝ հայր Փիլիպե» գրիչի. նշված է XVII դարում Լվովում օրինակած ժողո-
վածուի հիշատակարանում¹²²:

Կիև-Պեչորյան մայրավանքի Վասիլը, կարծում ենք, «քաջ քարտուղար Վասիլ Ե-
պիսկոպոսն է»՝ գրիչ՝ 'Լազարի ուսուցիչը:

Լուսանկար. 106

ԼՎՈՎ (ԼԵՈՊՈԼ, ԼԵՈՊՈԼԻՍ, ԼԵՄԲԵՐԳ, հայկական սկզբնաղբյուրներում, նաև ԼՈՎ, ԻԼՈՎ)

Լվովը եղել է հայկական ամենախոշոր ղաղթօջախներից մեկը: Գեղատեսիլ այս քաղաքը
այսօր էլ հրապուրում է ընդամենը հայկական լեռնաշխարհի կառույցներով ու կոթողային
հուշարձաններով: Նրա կենտրոնում է դանվում Հայկական թաղամասը համանուն փողոցով, որն
աջից հարեանում է Առևտրի հրապարակին, ձախից՝ Պաշտպանական պարսպապատերին, ընդուպ
մինչև Լեսյա Ուկրաինկայի փողոցը, արևելքից հարեանում է Դոմինկյան հայրերի մենաստանին,
իսկ արևմուտքից՝ այժմյան Կրակովյան փողոցին: Քաղաքի կենտրոնական հատվածում խիստ դա-
սավորությամբ կառուցված են ընդամենը ինքնապաշտպանություն, որոնք կրում են ճարտարապետա-
կան առանձին դպրոցների և ուղղությունների կնիքը:

Լվովը քարավանային առևտրական ճանապարհներով կապված էր Առամրուլի, Կահիրեի,
Ալեքսանդրիայի, Բաղդադի և այլ երկրների ու քաղաքների հետ: Այսպես ընկալվող հայ աղբյու-
րակառույցները հիմնականում ղեկավարվում էր դորդերի, մետաքսի, մահուղի, մրդերի, դինինների, զեն-
քերի, կաշվի արդյունահանությամբ ու վաճառքով:

Ավանդական աղբյուրների համաձայն, Լվովում հայերը ընկալվել են հասաապել
դեռևս XII դարում: 1183 թ. Թեոդորոս Դուքսի հրավերով նրանք տեղափոխվում են Լվով եւ հիմ-
նավորվում առանձին թաղամասում¹²³, որտեղ կառուցում են երեք եկեղեցի՝ ս. Խաչ, ս. Աննա և
ս. Հակոբ Մծրնա հայրապետի անունով¹²⁴: 1256 թ. իշխան Դանիել Ռոմանովիչը պաշտոնապես
հռչակում է Լվով քաղաքի հիմնադրումը: Լվովահայերը մյուս աղբյուրությունների հետ միասին
ստանում են հավասար իրավունքներ: Հայ աղբյուրակառույցներն աստիճանաբար սավարանում

117 Նույն տեղում, էջ 352:

118 Նույն տեղում, էջ 436

119 Նույն տեղում էջ 676:

120 Նույն տեղում, էջ 228:

121 Նույն տեղում, էջ 339:

122 Նույն տեղում, էջ 755:

123 Մ. Բժշկյան, էջ 95

124 Նույն տեղում, էջ 97: